

Μνήμων

Τόμ. 11 (1987)

Alexander Kazdan - Giles Constable, People and Power in Byzantium. An Introduction to Modern Byzantine Studies

ΤΟΝΙΑ ΚΙΟΥΣΟΠΟΥΛΟΥ

doi: [10.12681/mnimon.612](https://doi.org/10.12681/mnimon.612)

Βιβλιογραφική αναφορά:

ΚΙΟΥΣΟΠΟΥΛΟΥ Τ. (1987). Alexander Kazdan - Giles Constable, People and Power in Byzantium. An Introduction to Modern Byzantine Studies. *Μνήμων*, 11, 318-321. <https://doi.org/10.12681/mnimon.612>

Alexander Kazdan - Giles Constable

*People and Power
in Byzantium*

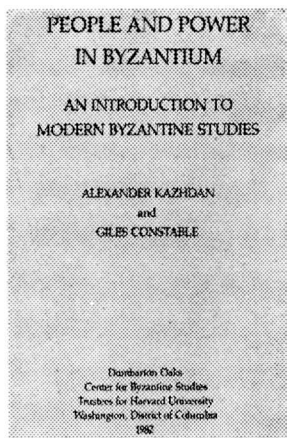
*An Introduction to
Modern Byzantine Studies*

Dumbarton Oaks

Center for Byzantine Studies

Washington 1982

218 σελ.

Ὁ ὑπότιτλος τοῦ βιβλίου δηλώνει ἓναν ἀπὸ τοὺς λόγους, γιὰ τοὺς ὁποίους κρίθηκε ὅτι ἄξιζε τὸν κόπο νὰ παρουσιαστῆ αὐτὸ στὸ *Μνήμονα*, περιοδικὸ προσανατολισμένο κυρίως στὴ μελέτη τοῦ νέου ἑλληνισμοῦ: πρόκειται γιὰ μιὰ εἰσαγωγὴ στὶς σύγχρονες βυζαντινὲς σπουδές, ἡ ὁποία, ὅπως τονίζει ὁ G. Constable στὸν πρόλόγό του, γράφτηκε κατὰ τὸ μεγαλύτερο μέρος της ἀπὸ τὸν A. Kazdan καὶ ἀποτελεῖ τὴν ἐπεξεργασμένη μορφή τῶν διαλέξεων του στὸ Collège de France (1978).

Ὁ ἄλλος λόγος τῆς ἐπιλογῆς τοῦ βιβλίου, στενὰ συνδεδεμένος μὲ τὸν προηγούμενο, ἀφορᾷ τὴ σχέση πού ἔχουν — ἢ θέλουμε νὰ ἔχουν — οἱ βυζαντινὲς σπουδές μὲ τὶς ἀντίστοιχες νεοελληνικές. Εἶναι κοινὰ παραδεκτὸ ὅτι τὸ Βυζάντιο παραμένει γιὰ τοὺς νεοελληνιστὲς μιὰ terra incognita — οἱ αἰτίες θὰ ἦταν χρήσιμο κάποτε νὰ συζητηθοῦν —, μὲ τὸ ὅλοι συμφωνοῦν ὅτι στὰ βυζαντινὰ χρόνια καὶ μάλιστα στοὺς τελευταίους βυζαντινοὺς αἰῶνες μπορεῖ νὰ ἀνιχνευτῆ ἡ ἀρχὴ τῆς νεοελληνικῆς ἱστορίας. Ἐτσι, ἡ παρουσίαση τοῦ βιβλίου *People and Power in Byzantium*, ὅπου διατυπώνεται τὸ αἴτημα, ἀλλὰ καὶ τὸ περίγραμμα τῶν ἀνανεωμένων βυζαντινῶν σπουδῶν, ἐκτὸς ἀπὸ τὴν ἱκανοποίηση τῆς ἀνάγκης γιὰ πληροφόρηση σχετικὰ μὲ ὅσα συμβαίνουν στὸ χῶρο τῆς βυζαντινῆς ἐπιστήμης, ἔχει περισσότερο τὸ νόημα τῆς πρόκλησης γιὰ τὴν ἀποκατάσταση, σὲ καινούρια πιθανὸν βάση, τοῦ νήματος πού ἐνώνει τὸν νέο ἑλληνισμό μὲ τὸ βυζαντινὸ παρελθόν του.

Ἡ ἀνανέωση, λοιπόν, τῶν βυζαντινῶν σπουδῶν εἶναι τὸ ζητούμενο καὶ συζητούμενο ἀντικείμενο τοῦ βιβλίου. Ὅμως, γιὰ μελετᾶμε σήμερα τὸ Βυζάντιο; Οἱ συγγραφεῖς θέτουν εὐθέως στὴν εἰσαγωγὴ τὸ ἐρώτημα, ἀντιμετωπίζοντας στὸ βάθος καὶ τὸ ἐνδεχόμενο μιᾶς ἀπορριπτικῆς ἀπάντησης. Κλονίζουσι, μὲ τὸν τρόπο αὐτό, τὴ βεβαιότητα γιὰ τὴν αὐτονόητη σημασία τῆς ἐνασχόλησης μὲ τὰ βυζαντινὰ πράγματα καὶ ξεκινοῦν τὴ συζήτηση ἀπὸ τὴν ἀρχή. Ἀπὸ τὴν ἄλλη πλευρά, ἡ ἔμφαση στὴ σημερινὴ συγκυρία πηγάζει ἀπὸ τὴ δεδηλωμένη πεποίθησή τους ὅτι ἱστορικοὶ παράγοντες διαμορφώνουν τὸ ἐνδιαφέρον γιὰ κάθε ἐποχὴ καὶ κοινωνία τοῦ παρελθόντος, καθὼς ὁ ἱστορικός

δὲν μπορεῖ νὰ ἐριγάζεται ἀποκομμένος ἀπὸ τὸν πολιτικὸ καὶ κοινωνικὸ του περιγυρο. Μὲ αὐτὲς τὶς σκέψεις, πού τὶς ἀναλύουν ἐκτενῶς, οἱ δύο συγγραφεῖς ἀποδίδουν τὸ αὐξημένο ἐνδιαφέρον τῆς ἐποχῆς μας γιὰ τὸ Βυζάντιο —καὶ ὡς συνέπεια τὴν παρατηρούμενη ἀνθῆση τῶν βυζαντινῶν σπουδῶν— στὸ ἔντονο, πολιτικὸ, ἐνδιαφέρον τοῦ σύγχρονου ἀνθρώπου γιὰ τὰ ἀπολυταρχικὰ καθεστῶτα, πού σημάδεψαν τὸ παρελθὸν καί, ὀρισμένα ἀπὸ αὐτά, τὸ παρὸν τῆς Εὐρώπης. Ἡ ἐριμνεῖα αὐτῆ, ἂν καὶ ὡς ἓνα βαθμὸ ἀποκλείει τοὺς βυζαντινολόγους τῆς Ἀμερικῆς καὶ τῶν Βαλκανίων, παραμένει ὡστόσο μία ἐκδοχὴ πρὸς διερεύνηση, πού συνυφαίνεται μὲ τὴν ἀποψη τῶν συγγραφέων ὅτι ἡ βυζαντινὴ κοινωνία πρέπει νὰ μελετᾶται τοποθετημένη μέσα στὸ εὐρύτερο πλαίσιο τοῦ μεσαιωνικοῦ κόσμου.

Καὶ ἐδῶ ἀκριβῶς ἐντοπίζεται μία ἀπὸ τὶς θετικότερες προτάσεις τοῦ βιβλίου. Εἶναι χαρακτηριστικὸ πὼς ὅ,τι μᾶς παρακινεῖ νὰ συνεχίσουμε τὴν ἀνάγνωσή του δὲν εἶναι μόνον ἡ ὑπογράμμιση τῆς ἀνάγκης γιὰ βυζαντινὲς σπουδές, ἐναρμονισμένες πρὸς τὶς ἀπαιτήσεις τῆς σύγχρονης ιστοριογραφίας, ἀλλὰ καὶ τὸ γεγονὸς ὅτι οἱ συγγραφεῖς θεωροῦν τὴν βυζαντινὴ ἱστορία ὡς ἓνα κομμάτι τῆς Μεσαιωνικῆς ἱστορίας. Κατὰ τὴν ἀποψή τους, ἐπομένως, ἡ ἀνανέωση τῶν βυζαντινῶν σπουδῶν ἀφ' ἑνὸς μὲν βασίζεται στὴ συγκριτικὴ μελέτη τοῦ Βυζαντίου καὶ τῆς Δύσης τὴν ἴδια ἐποχὴ καὶ ἀφ' ἑτέρου ξεπερνώντας —κάτω ἀπὸ τὴν ὁμολογημένη ἐπίδραση τῆς σχολῆς τῶν Annales— τὴ συμβαντολογικὴ ἱστορία ἔχει ὡς ἀντικείμενο τὸν homo byzantinus.

Ἄ Ο Α. Kazdan παρατηρώντας τὸ βυζαντινὸ ἄνθρωπο μέσα στὴν κοινωνία (κεφ. 1) καὶ στὸ ὕλικο του περιβάλλον (κεφ. 2), μελετώντας τὴν καθημερινὴ του ζωὴ καὶ τὴ συμπεριφορὰ του (κεφ. 3) καὶ τὶς σχέσεις του μὲ τὸ Θεὸ (κεφ. 4), ἐξετάζοντας τέλος τὴ θέση του μέσα στὴν Ἱστορία τῆς Λογοτεχνίας καὶ τῆς Τέχνης (κεφ. 5), συνθέτει τὴν εἰκόνα ἐνὸς μοναχικοῦ ἀνθρώπου πού ζοῦσε σὲ συνθῆκες ἀβεβαιότητας καὶ ἀστάθειας, ὑφιστάμενος καὶ ἐνσαρκώνοντας τὶς ἔντονες ἀντιφάσεις τῆς κοινωνίας του. Χωρὶς δυνατοὺς κοινωνικοὺς δεσμούς, ἀφοῦ ὡς ἰδανικὸ προβαλλόταν ὁ μονήρης βίος, καὶ μὲ καταφύγιο τὴν οἰκογένεια, τὴ μόνη μικροδομή (microstructure) πού κατὰ τὸν Kazdan λειτουργοῦσε στὴ βυζαντινὴ κοινωνία, ὁ homo byzantinus βρισκόταν σὲ ὅλες τὶς ἐκδηλώσεις τῆς ζωῆς του ἀντιμέτωπος μὲ τὴν ὑπερβατικὴ ἐξουσία τοῦ αὐτοκράτορα, τὸν ὁποῖον ὄφειλε νὰ ὑπηρετεῖ ὡς «δοῦλος τῆς βασιλείας του».

Ἄ Ο τρόπος, ἐξ ἄλλου, πού ὁ βυζαντινὸς ἄνθρωπος ἀντιμετώπιζε τὸ φυσικὸ του περιβάλλον, ὁ ἔντονος φόβος του γιὰ τὴ θάλασσα —τὸ Βυζάντιο δὲν ἔγινε ποτὲ ναυτικὸ κράτος παρὰ τὴ γεωγραφικὴ του θέση— καὶ τὸ δέος του γιὰ τὸ βουνό, σὲ συνδυασμὸ πάντοτε μὲ τὴ μορφολογία τοῦ βυζαντινοῦ ἐδάφους καὶ τὴν ἰδιότυπη ἀνάπτυξη τῶν βυζαντινῶν πόλεων, καθόρισε τὶς ὕλικές συνθῆκες τῆς ζωῆς του. Ἡ σταθερὴ ὑπαρξὴ σὲ ὀλόκληρη τὴ διάρκεια τῶν 10 αἰώνων τοῦ αὐτοκρατορικοῦ θεσμοῦ —ἱστορικὸ παράδοξο σὲ μιὰ χώρα μὲ πολλὰ

βουνα και μικρές πεδιάδες— επέβαλε σύμφωνα με την άποψη του Kazdan την αντίφαση ανάμεσα σε έναν «ατομικιστικό τρόπο παραγωγής» και τη «συγκεντρωτική μορφή ιδιοποίησης» των αγαθών.

Ο βυζαντινός άνθρωπος, σεμνός και ταπεινός, προσηλωμένος στο νόμο και την «ατάξιν» επεβίωσε σε μια κοινωνία ατομοκρατούμενη και αντιεραρχική, κλεισμένος στο σπίτι του που ήταν χτισμένο έτσι ώστε να μην επικοινωνεί με τον έξω κόσμο και συσφίγγοντας με την πάροδο του χρόνου όλο και περισσότερο τον οικογενειακό του κύκλο. Πάνω από την κοινωνία των ανθρώπων στεκόταν ο αυτοκράτορας, Πατέρας και Κύριός τους. Κατά τον Kazdan, «η άπεριόριστη δύναμη του βυζαντινού αυτοκράτορα προερχόταν, μέχρι ενός σημείου, από τη δύναμη της βυζαντινής οικογένειας».

Στο έκτο κεφάλαιο του βιβλίου, με τίτλο «Continuity or Change: Byzantium through the Years», ο Kazdan κάνει λόγο για τη θέση του Βυζαντίου μέσα στην Ίστορία. Καταρχήν παρατηρεί ότι πολλές φορές, μέχρι τα μέσα κυρίως του 20ου αιώνα, οι επιστήμονες ασχολήθηκαν με το Βυζάντιο για να μελετήσουν καλλίτερα την αρχαιότητα. Έκθεται, έπειτα, και σχολιάζει τις σημαντικότερες θεωρίες που υποστηρίζουν ότι το Βυζάντιο αποτελεί τη συνέχεια της έλληνορωμαϊκής κοινωνίας ή τη σύνθεση στοιχείων από την αρχαιότητα και τη βαρβαρική κοινωνία. Ο Kazdan ισχυρίζεται ότι η βυζαντινή κοινωνία έχει τα δικά της χαρακτηριστικά και παρά τις καταβολές της από τη ρωμαϊκή αρχαιότητα, ιδιαίτερα στο επίπεδο των θεσμών, διαφέρει από την κοινωνία που διαδέχτηκε. Και θεωρεί ως κομβικό σημείο για την κατανόηση αυτής της διαφορετικής κοινωνίας τη μελέτη της άστικης ζωής μετά τον 7ον αιώνα.

Στο όγδοο κεφάλαιο ο συγγραφέας επανέρχεται στο θέμα των αντιφάσεων, που διέκριναν τη βυζαντινή κοινωνία. Επιμένει κυρίως στο χαρακτήρα του βυζαντινού κόσμου ως κόσμου ατομικιστικού χωρίς ελευθερία και έπισημαίνει τις έντονες άμφισημίες στη νοοτροπία και τις αξίες του βυζαντινού ανθρώπου. Πλησιάζοντας προς το τέλος του βιβλίου, ο άναγνώστης συνειδητοποιεί ότι ο Kazdan εναλλάσσει τους όρους λαός και άνθρωπος, όπως κάνει χρήση και του όρου μέσος άνθρωπος, χωρίς να αισθάνεται την ανάγκη να αποκαθάρει τους όρους αυτούς από την ιδεολογική φόρτιση που ούτως ή άλλως έχουν. Όμως άκριβώς το γεγονός ότι ο Kazdan μελετά τη βυζαντινή κοινωνία από άλλη όπτική, στηρίζοντας γερά το θεωρητικό του οικοδόμημα με ποικιλία πηγών και μεθόδων, καθιστά το βιβλίο αυτό ένα έρεθισμα για τον ειδικόν επιστήμονα, ο οποίος, άκόμη και αν δέν άποδεχτεί τις θέσεις του, δέν μπορεί έν τούτοις να το άγνοήσει.

Στο τελευταίο κεφάλαιο, ο Kazdan τονίζει ότι η συσσώρευση περισσότερο έξακριβωμένων γεγονότων ή η πληρέστερη έκδοση των πηγών δέν άρκει για να αλλάξει ή εικόνα που έχουμε για τη βυζαντινή πραγματικότητα.

Ἀντίθετα, χρειάζεται νὰ τεθοῦν καινούρια ἐρωτήματα στὶς ὑπάρχουσες πηγές, νὰ ἀξιοποιηθοῦν ὅλες οἱ παρεχόμενες ἀπὸ αὐτὲς ἄμεσες καὶ κυρίως ἔμμεσες πληροφορίες καὶ βέβαια νὰ ζητηθεῖ ἡ βοήθεια καὶ ἄλλων κοινωνικῶν ἐπιστημῶν.

Ἐλέχθη, ἤδη, ὅτι τὸ βιβλίον τῶν Kazdan-Constable, *People and Power in Byzantium*, ἀποτελεῖ μία πρόκληση καὶ ἓνα ἐρέθισμα. Ἀσφαλῶς μέσα ἀπὸ τὴν σχηματικὴ περιγραφὴ τῶν κατὰ τὴ γνώμη μου κυριώτερων θέσεών του, ποῦ ἐπεχείρησα νὰ κάνω, δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ μεταδοθεῖ ἡ αἴσθησις τῆς οἰκειότητος μὲ τὸ βυζαντινὸ ἄνθρωπο, τὴν ὁποία ἀποκτᾷ κάποιος διαβάζοντας τὸ ἴδιον τὸ βιβλίον. Καὶ πιθανὸν δὲν κατόρθωσα νὰ καταγράψω ὅλα τὰ σημεῖα τοῦ ἐκεῖνα, ὅπου, νομίζω, ὅτι ἀνατρέπει παγιωμένες ἐπιστημονικὲς ἀντιλήψεις.

Τέλος, τὸ πυκνογραμμένο αὐτὸ βιβλίον, ἐκτὸς ἀπὸ τὴ σφαιρικὴ θεώρηση τῆς βυζαντινῆς κοινωνίας, ὑποβάλλει στὸν ἀναγνώστη τὴν ὑποχρέωση γιὰ ἐποπτεία ὁλόκληρης τῆς βυζαντινῆς ἱστορίας. Πρόκειται ἴσως γιὰ μία ἰδιαιτερότητα τῆς βυζαντινῆς ἐπιστήμης, καθὼς ὁ βυζαντινολόγος, παρὰ τὸ γεγονὸς ὅτι ἐξειδικεύεται, καλεῖται ἐπηρεασμένος ἀπὸ τοὺς μεγάλους βυζαντινολόγους, κλασικοὺς ἢ νεωτεριστικοὺς στὴ μέθοδόν τους, νὰ θεωρεῖ ὡς ἐνιαῖον σύνολον τὸ βυζαντινὸν κόσμον στὸ διάστημα τῆς μακροαίωνης ὑπαρξῆς του.

Ἡ ἰδιαιτερότητα αὐτὴ τῆς βυζαντινῆς ἐπιστήμης μπορεῖ, πιστεύω, νὰ ἀποτελέσει ἀφορμὴ γιὰ νὰ διερευνηθεῖ τὸ εὖρος τῆς ἐπιθυμητῆς ἱστορικῆς γνώσης. Ἡ συσσωρευμένη, σήμερα πιά, ἐπιστημονικὴ ἐμπειρία καθιστᾷ, χωρὶς ἀμφιβολία, ἐφικτὴ τὴ συζήτηση —ὄχι μόνον σὲ θεωρητικὸ ἐπίπεδο— γιὰ τὴ δυνατότητα καὶ τὴ χρησιμότητα τῆς ἐνασχόλησης τοῦ ἱστορικοῦ μὲ περισσότερες ἀπὸ μία χρονικὲς περιόδους.

TONIA ΚΙΟΥΣΟΠΟΥΛΟΥ